

Legendar jandarlar -1: Döw

Category: Ertekiler, Kitapcy, Mistika we fantastika, Türkmen dili
написано kitapcy | 22 января, 2025

Legendar jandarlar -1: Döw TÜRKMEN EDEBIÝATYNYDA LEGENDAR JANDARLAR

► DÖW

• **Döw näme?**

Döw ~ bu dünýäniň ençeme halklarynyň medeniýetinde, rowaýatlarynda, folklorynda we mifologiýasynda, ertekilerinde duş gelýän adatdan daşary mahluklaryň biridir.

Döw barada söz açylanda, häzir siziň köpüňiziň ýadyna heniz çagajykkaňyz köp gezekler garry eneňizden diňlän "Akpamyk" ertekisindeki Akpamygyň ýedi doganyny iýen äpet we açgöz döw hem-de "Jadyly hünji" kinofilmindäki ak we gara döwler ýadyňyza düşendir.

Aslynda döwler barmy? Olar birwagtlar ýaşap geçipdirmi? Ýa dinozawrlar, mamontlar ýaly olaram antik döwre degişli jandarlardanmy? Ýa-da döwler diňe ertekilerde, mifologik hekaýatlarda hereket edýärmí? Eger olar aslynda bolmadyk bolsa onda döwleriň obrazy ertekilere, rowaýatlara nädip girip bildikä? Geliň şu sowallara kem-käsleýin jogap tapmaga synanyşalyň.

■ Döwleriň sypatlandyrylyşy

Döwler köplenç adam sypatynda, emma adatdan daşary ululykda we juda güýçli görnüşde sypatlandyrylypdyr. Döwleriň erkegi we urkaçysy bolarmyşyn. Döwlere dürli medeniýetleriň mifologiýasynda dürli hili garalýar. Mysal üçin döwler hindi-ýewropa mifologiýasynda haos bilen baglanyşdyrylan, näletlenen bir kowumdyr we ýabany durmuşda ýaşaýarlar. Döwleriň köplenjem hudaýlar bilen özara oňuşmazlyklary bardyr. Muňa mysal hökmünde grek mifologiýasyndaky titanlary alyp görüň.

Döwler ertekileriň köpüsinde adam iýýän mahluk bolup hereket edýär. Olar esasanam daglaryň gowaklarynda we tokaýlarda ýaşarmyşynlar.

■ Döwleriň dünýä medeniýetindäki orny

Döwlere örän köp medeniýetlerde duş gelmek bolýar. Aslynda "döw" sözüniň özi sanskrit (gadymy hindi) dilinden gelip çykýar we bu dilde asyl manysy "Taňry" diýmekligi aňladýar. "Dewa" taňrylary, "Dewi" bolsa aýal taňrylary atlandyrmakda ulanylan adalgalardyr. Wagtyň geçmegi bilen bu söz pars medeniýetine aralaşýar we pars diliniň üsti bilenem "döw" görnüşinde türkmen diline geçýär. Beýleki halklarda-da döwlere we oňa meňzeş mahluklara ýygy-ýygýdan duş gelmek bolýar. Mysal üçin bolgar mifologiýasynda döwlere "Ispolin" diýip at berilýär we adamzat döremezden owal dünýäniň olaryň häkimiýeti astynda bolandygyna ynanyrlar. Olar daglarda ýaşaýan we köplenç çig et bilen iýmitlenýän jandarlardyr hem-de aňdarhalara garşy göreşipdirler. Ispolin döwleri özüni zäherländigini üçin böwürslenden gorkupdyrlar we bu gyrymsy

ösümligiň ýoluna gurbanlyk kesipdirler.

Syýahatçy Willýam Jody öz ýatlamalarynda indeýleriň arasynda duş gelen mähnet skletlerinden söz açýar. Indeýler oňa bu skletleriň (adamlaryň) gadymy döwürde ýaşandyklaryny, häzirki adamyň göwresinden üç esse uly bolandyklaryny, bir eli bilen bir haýwany tutup iýip bilendiklerini gürrüň beripdirler.

Döwler barada gadymy dinlerde-de, ylahy dinlerde-de söz açylýar. Ylahy dinlerden beýleki dinleriň aglabasynda döwleriň ilkinji adamdand ozal ýaşan "Taňry ogullarydygy", Taňrynyň adam ogullary bilen jübütleşen ýedi perişdesinden emele gelendigi barada aýdylýar. "Hanok" kitabynda agzalýan döwler bilen Nuhyň eýýamyndaky döwler birmeňzeş aýratynlyklara eýe bolupdyr. Döwler hakynda az hem bolsa dokumantal filmler surata düşürilýär we ylmy-barlag işleri alnyp barylýar.

Birnäçe mifde döwler diňe adamdand uly jandardyr we adamlar ýaly ýaşaýarlar. Skandinawiýa halklarynyň mifologiýasynda bolsa döwleriň jeňbaz we şerçi bolýandygy barada ynanyş bar. Emma grek mifologiýasynyň käbir ýerlerinde döwleriň daglarda ýaşaýandygyny, olaryň parahat söýüji bolýandyklaryny we adamlaryňkydan has uly şäherleriniň bardygyny aýdylýar.

■ □ Urkaçy döw / "Ene döw"

Ertekilerde urkaçy döwler irimçik we sallanyşyp duran äpet emjekli görnüşde suratlandyrylýar. Olar emjekleriniň birini çep egnine, ýene birini bolsa sag egnine atyp goýberýärler. Ertekiniň gahrymany gizlinlik bilen gelip onuň egnine atyp goýberen emjeginden emýär. Şeýdibem ol ene döwüň "ogly" ýa "gyzy" bolýar, ene döw özünden emip başarana gaýdyp zat diýmeýärmişin. Ene döwler ertekilerde köplenç položitel obrazda suratlandyrylýar.

■ □ Erkek döw / "Ata döw"

Ertekilerde erkek döwleriň köpüsi ýeke başyna gowaklarda ýa-da altyn köşklerde ýaşaýarlar. Olar elmydama diýen ýaly otrisatel obrazda janlandyrylýar. Erkek döwler adamlara mydama elinden gelen ýamanlygy etmäge, zyýan ýetirmäge çalyşýarlar.

Ertekileriň gahrymanynyň amala aşyrmakçy bolýan işine päsgelçilik döredýän esasy güýçleriň biri hem döwlerdir. Şeýle-de bolsa hereket edýän gahryman döwleriň akmaklygyndan, nadanlygyndan peýdalanyp olardan üstün çykýar. Bu diňe türkmen ertekilerinde däl-de, grek, ýewropa we hindi ertekilerinde hem şeýledir. Iňlis halk döredijiliginde hem döwleriň akmak bolýandygy barada köp söz açylýar.

Sikloplaryň, titanlaryň, patagonlaryň döwüň görnüşleridigi barada çaklamalar bar. Şeýle hem "Gorkut ata" eposynda hereket edýän Depegöz döwüň bir görnüşidir. Ýalmawuz diýen söz hem döwüň bir adydyr.

■□ Döwüň "Gurhandaky" obrazy

"Gurhanda" Dawut pygamberiň Jalut atly juda güýçli döw bilen başa-baş tutluşyga girendigini we ony öldürendigi barada söz açylýar. Dawut pygamberiň görkezen bu edermenligi üçin Ysraýyl ogullarynyň hökümdary Talut oňa öz gyzyny nikalap berýär.

■□ Döwüň türkmen edebiýatyndaky obrazy

Hezreti Süleýman pygamberiň (a.s) patşalyk süren döwründe jynlara, haýwanlara hökmürowanlyk etmek birlikde, döwlere hem hökmüni ýöredendigi barada ynançlar bar.

Bu barada beýik ussat Magtymguly Pyragyda şeýle setirler bar:

"Döw-periniň, ynsyň, jynsyň patşasy,
Soltan bolan şa Süleýman, şypa ber!"
("Şypa ber");

"Süleýman dek döwni permana salsaň..."
("Bolar sen");

"Isgender, Süleýman patyşa boldy,
Hyzmatynda döw periler jem boldy..."
("Köp jan geçipdir")

ýaly setirler bu ynançdan habar berýär.

Şeýle hem Magtymguly Pyragynyň "Çakyr kelle" (Dostlar heý)

goşgusynda Hezreti Pygamberimiziň (s.a.w) çadyryny gorap duran sahaba Selman Parsynyň (r.a) ýanyna bir kelläniň togalanyp gelip, özüniň musulman bolandygy üçin müşrikleriň "Gazgurupben" atly bir döw patyşa ýamanlandyklaryny we ol döwüň özüni, çagalaryny iýendigini, aýalyny bolsa hyzmatkär edendigini, şeýle hem aryны alyp bermeklerini sorayar. Zulum gören kelläniň aryны ýerine salмага Hezreti Aly (r.a) döwtalap bolýar. Kelläniň yzyna düşüp, ukuda horruk çekip ýatan gümmez ýaly kelleli, minara ýaly göwreli, şahy-çynar ýaly golly, piliň boýny ýaly barmakly äpet döwi oýarýar we Zülpükary bilen ýaralap janyny jähenneme iberýär. Hudaýyň gudraty, Pygamberiň şepagaty bilen ikinji ömür bagyşlanan kelle we onuň döwüň içinden çykarylyp dem berilen çagalary şady-horram bolup Pygamberimiziň (s.a.w) huzuryna gelýärler we gaýtadan musulman bolýarlar.

Surat: «Jadyly hünji» kinofilminden / «Türkmenfilm», 1988 ý.
Mistika we fantastika